

ЗМІСТ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

А *Висвітлені основи змісту дослідницької культури вчителя загальноосвітнього навчального закладу. Визначена сутність поняття «дослідницька культура вчителя», схарактеризовано основні форми, рівні, функції дослідницької культури вчителя. З'ясовано, що дослідницька культура вчителя є підсистемою педагогічної культури, що формується і розвивається у процесі професійно-педагогічної діяльності.*

Ключові слова: учитель, зміст, культура, дослідницька культура, дослідницька діяльність.

Актуальність проблеми. Модернізація шкільної освіти висуває нові вимоги до професії вчителя. Суспільні виклики щодо розвитку національної освіти і ролі педагогічних кадрів відображено у Законі України «Про освіту», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Від вчителя сьогодні вимагається не тільки відмінне викладання власного предмета, а й здатність оперативно вирішувати нові дослідницькі завдання, втілювати творчу думку в кінцевий продукт професійної діяльності, проводити дослідження з предметних галузей, що сприяє формуванню дослідницької культури. Так, набуває актуальності процес формування і розвитку дослідницької культури вчителя у загальноосвітніх навчальних закладах (ЗНЗ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремими проблемами формування дослідницької культури в педагогічних закладах займалися О. Д. Андреева [1], Н. М. Гловін [2], О. Л. Миргородська, О. О. Мілаш [7], Н. Г. Недодатко, І. О. Романовська [9], І. А. Сенча [10], Н. С. Сердюкова [11], Т. М. Талманова [12]. Однак їх праці присвячені здебільшого формуванню дослідницьких умінь студентів і школярів.

Невирішеною раніше частиною цієї проблеми залишається визначення змісту дослідницької культури вчителя ЗНЗ.

Формулювання цілей статті – проаналізувати зміст дослідницької культури вчителя ЗНЗ. Для вирішення вказаної мети постали такі завдання: виявити сутність поняття «дослідницька культура вчителя», визначити форми дослідницької культури вчителя, схарактеризувати рівні дослідницької культури вчителя, окреслити функції дослідницької культури вчителя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не викликає сумніву, що дослідницьку культуру вчителя треба розглядати у межах його педагогічної культури. У цьому контексті дослідницька культура вчителя є самостійним системно-цілісним феноменом, що формується в процесі інноваційної педагогічної діяльності вчителя. Це положення має принципове значення, дозволяє з упевненістю включити поняття «дослідницька культура вчителя» як соціально-педагогічне явище в категоріальний ряд: культура > професійно-педагогічна культура > дослідницька культура вчителя.

Іншими словами, дослідницька культура вчителя є узагальненою характеристикою його дослідницької педагогічної діяльності як процесу зі створення, освоєння й використання педагогічних інновацій. У результаті вона розглядається як якісна характеристика, високий рівень прояву цієї діяльності, що

впливає на розвиток особистісно-творчих якостей учителя, дослідницьких умінь, професійних потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій.

Такий погляд дає нам підстави проаналізувати і визначити зміст поняття «дослідницька культура вчителя». Так, дослідницька культура є складовою педагогічної культури, однією з її модифікацій. Дослідницька культура як суспільне явище, і як особистісне утворення, формується і розвивається завдяки дослідницькій діяльності в певній сфері пізнання та є проявом двох аспектів цього процесу – особистісного і технологічного. Особистісний аспект є відображенням у свідомості людини норм і способів дослідницької діяльності, що сприяють бажаному результату відповідно до визнаних у суспільстві цінностей. Технологічний аспект характеризується сукупністю вимог до визначення методології, форм і методів дослідження, способів отримання і перевірки результатів, особливості якої обумовлюються сферою пізнання.

У цілому дослідницька культура вчителя може розглядатися як підсистема дослідницької культури суспільства та вид педагогічної культури вчителя, в якому закріплені цінності та технології отримання нових знань, що збагачують педагогічну культуру й культуру суспільства в цілому. Зміст поняття дослідницької культури визначається вченими по-різному.

Дослідниця О. Д. Андреева наголошує на важливості інформаційного аспекту поняття дослідницької культури як сукупності способів освоєння інформаційної реальності, освоєних людиною на певному етапі свого розвитку [1].

Дослідницька культура фахівця, за визначенням вченої І. А. Сенча, – це «цілісне утворення, що формується і розвивається у процесі діяльності в певній професійно визначеній сфері та об'єктивується як сукупність норм і методів пізнання її сутності, способів реалізації та вдосконалення» [10, с. 10].

Не викликає заперечення той факт, що дослідниця вважає існування дослідницької культури у суспільній формі частиною загальної культури суспільства і водночас частиною певної професійної культури. Безумовно, у першому випадку вона є сукупністю норм дослідницької діяльності людства, у другому – дослідницької діяльності фахівця в межах обраної професії. Засвоєння людиною дослідницької культури означає її формування в особистісній формі існування. При цьому дослідницька культура особистості є частиною як професійної, так і загальної культури, залежно від її прояву – у сфері обраної професії або поза нею.

Існуючі погляди можна класифікувати наступним чином, «дослідницька культура» – це: 1) певна сума фундаментальних, спеціальних і методологічних знань, що є засадою набуття досвіду наукової роботи, виявлення і творчого розв'язання різних професійних проблем; 2) система ціннісних орієнтацій, креативного підходу до професійної діяльності, виконання дослідницької роботи, здобуття необхідних для цього наукових знань і вмінь, постійне вдосконалення своєї кваліфікації; 3) вміння використовувати нові досягнення науки і передовий досвід практики роботи, адаптувати їх до умов діяльності свого закладу та адаптуватися до них самому, адаптувати інших людей (партнерів, колег, суб'єкт-об'єктів діяльності); 4) когнітивні якості, зокрема властивості мислення, – гнучкість, нестандартність, логічність, прогностичність, системність, динамізм тощо.

Загальноприйнятими є дві форми існування дослідницької культури – особистісна та суспільна. З огляду на це, дослідницька культура вчителя в особистісній формі є умовою його включення у дослідницьку діяльність у межах обраної професії, результатом чого є отримання нового знання щодо професійної діяльності, зокрема відпрацювання нових способів її реалізації. Безумовно, особистісна форма характеризується як дослідницька діяльність у сфері обраної професії, і в цьому сенсі індивідуальний стиль дослідницької діяльності вчителя є інтегральною характеристикою його дослідницької культури. Така форма потребує відповідної трансформації нормативних вимог дослідницької діяльності до індивідуального стилю її виконання, визначення шляхів гармонійного поєднання особистістю всіх аспектів дослідницької діяльності на засадах системності та цілісності.

Щодо суспільної форми, можна підкреслити, що отриманий результат дослідницької діяльності, за умови його цінності для суспільства, фіксується у суспільній професійній культурі, що забезпечує її неперервний розвиток і, як результат, розвиток і вдосконалення самої професійної діяльності.

Аналіз різних проявів дослідницької культури, взаємозв'язку та співвідношення допомагає визначити рівні дослідницької культури вчителя, що подано на рис. 1:

Рис. 1. Рівні дослідницької культури вчителя

Як представлено на рис. 1, базовим рівнем дослідницької культури вчителя є культура особистості як інтегрований комплекс її характеристик, що забезпечують гармонійне співіснування і духовний розвиток людини у суспільстві, а також спосіб її саморозвитку.

Наступним рівнем є культура вчителя як така, що регламентує особистий зміст, відношення до досвіду, накопиченого людством, засоби і стиль власної професійної діяльності людини. В подальшому вона конкретизується рівнем педагогічної культури вчителя, що відображається у його педагогічній діяльності через цілеспрямований аналіз, порівняння, об'єктивність оцінок, принциповість, відповідальність, свободу вибору у прийнятті обґрунтованих рішень про стан досліджуваного об'єкту в межах існуючих варіантів.

Специфіка рівня педагогічної культури обумовлена, по-перше, професійно-педагогічною діяльністю вчителя, який є носієм, творцем та суб'єктом формування дослідницької культури у наступних поколіннях, по-друге, предметною наповненістю цієї культури, що конкретизується змістом дисциплін, які викладає вчитель.

Наступним рівнем є саме дослідницька культура вчителя, яке представляє цілісне утворення особистості й акумулює характерні особливості попередніх рівнів.

Так можна окреслити функції дослідницької культури вчителя:

- креативна – полягає у визначенні шляхів і засобів розвитку і вдосконалення професійної діяльності;
- імперативна – визначення норм, стандартів, технологій проведення досліджень, характерні особливості яких обумовлюються предметом, який викладає вчитель;
- адаптивна – полягає у визначенні простору для самоствердження і самореалізації вчителя;
- розвивальна – визначення шляхів і способів розвитку вчителя як фахівця;
- моделююча – передбачає особистий вплив на суспільну культуру;
- формувальна – полягає у формуванні норм і цінностей культури у наступних поколіннях.

Виходячи з того, що дослідницька культура вчителя є підсистемою педагогічної культури, важливою для аналізу дослідницької культури вчителя є його дослідницька діяльність. Отже, важливо проаналізувати основні аспекти поняття «дослідницька діяльність» [3].

На думку В. В. Краєвського, дослідницька діяльність – це особлива форма пізнання, систематичне і цілеспрямоване вивчення педагогічного процесу, в якому використовуються засоби і методи науки, що завершується формуванням знань про об'єкт, який вивчається [6].

Дослідник О. С. Обухов, узагальнюючи це визначення, дослідницьку діяльність вчителя визначає як творчий процес вирішення професійного завдання в педагогічній ситуації, що не має заздалегідь відомого результату, і припускає наявність основних етапів, характерних для наукового дослідження [8]. Отже, результатом дослідницької діяльності вчителя є високий рівень його творчої самореалізації, що забезпечується системою дослідницьких дій в інноваційній діяльності. Міра і спосіб індивідуальної творчої самореалізації вчителя в дослідницькій діяльності, на думку вченого, й визначає зміст дослідницької культури вчителя.

Безперечно, дослідницька культура вчителя є універсальною характеристикою педагогічної дослід-

ницької діяльності. Розвиток педагогічної діяльності вчителя, в свою чергу, сприяє і вдосконаленню його дослідницької культури. В процесі діяльності вдосконалюються ідеали культури, вчитель виступає її суб'єктом. На наше глибоке переконання, у педагогічній діяльності завжди зберігається власна специфіка [4].

Це свідчить, що дослідницька діяльність вчителя є цілісним системним аналітичним баченням власної педагогічної діяльності, творчим підходом до вирішення професійно-педагогічних завдань: проектування навчально-виховного процесу, прогнозування діяльності суб'єктів цього процесу, уявне моделювання різних варіантів навчально-виховної діяльності, оцінювання їх ефективності тощо [5].

Так, вивчення суті й специфіки дослідницької культури учителя, її проявів в професійно-педагогічній діяльності, аналіз форм, рівнів, функцій дозволило сформулювати авторське визначення поняття «дослідницька культура учителя» – це психолого-педагогічний феномен, цілісне системне утворення, інтеграційна, динамічна, особистісна характеристика, відмінними ознаками якої є ставлення до досвіду, накопиченого людством, що формується і розвивається у процесі професійно-педагогічної діяльності та об'єктивується як сукупність норм і методів пізнання власної предметної сфери, способів реалізації та вдосконалення; синтезує особистісну і суспільну форми, відображається різними рівнями, втілюється у функціях (креативній, імперативній, адаптивній, розвивальній, моделюючій, формувальній), спирається на дослідницькі способи вирішення творчих професійно-педагогічних завдань, творчу активність, ступень самореалізації в інноваційній діяльності.

Висновки з даного дослідження. Наприкінці дослідження дійшли висновку, що дослідницька культура вчителя є підсистемою педагогічної культури, вона має власні особливості, у роботі схарактеризовано кожен її аспект, форми, функції тощо.

Дослідницька культура вчителя є тією частиною культури вчителя, що надає йому можливості отримати нове знання, тобто додати свій внесок до суспільної культури, стати її творцем та передати наступному поколінню. Отже, вчитель з цих позицій є носієм, творцем і суб'єктом формування дослідницької культури наступних поколінь.

У зв'язку з цим, здатність до постійного професійно-особистісного саморозвитку через педагогічну творчість є показником сформованості дослідницької культури учителя. Дослідницька культура вчителя, будучи особистісною його характеристикою, з'являється як спосіб реалізації дослідницької професійно-педагогічної діяльності в єдності цілей, засобів і результатів. Саморозвиток служить способом постійного особистісно-творчого збагачення педагогічними цінностями, новими технологіями педагогічної діяльності.

При цьому особливе значення має готовність учителя до дослідницької діяльності, оволодіння ним дослідницькою культурою як педагогічною цінністю. Впевнені в тому, що система методичної роботи ЗНЗ має значні можливості для формування дослідницької культури вчителя.

Перспективою подальших розвідок у цьому напрямку буде аналіз формування дослідницької культури вчителів гуманітарних дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах в системі методичної роботи.

Список використаних джерел

1. Андреева, Е. Д. Воспитание исследовательской культуры глазами студентов: результаты психологического исследования / Е. Д. Андреева // Режим доступа: <http://www.nekrasovspb.ru/publ.php?ev=3&id=16>
2. Головин, Н. М. Формування дослідницьких умінь з дисциплін природничо-математичного циклу в студентів агротехнічного інституту в процесі фахової підготовки / Н. М. Головин : автореф. дис. ... канд. пед. наук, 13.00.04. – Тернопіль, 2007. – 20 с.
3. Дерев'яно, Т. Е. Роль дослідницьких умінь у процесі формування дослідницької культури вчителя / Т. Е. Дерев'яно // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди». – Додаток 1 до Вип. 35. – Том IX (60). Тематичний випуск: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – Київ : Гнозис, 2015. – С. 356–364.
4. Дерев'яно, Т. Е. Формування дослідницької культури вчителів у процесі професійної підготовки / Т. Е. Дерев'яно // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди». – Додаток 1 до Вип. 27. – Том III (36). Тематичний випуск: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – Київ : Гнозис, 2012. – С. 336–342.
5. Загвязинский, В. И. Методология и методы психолого-педагогического исследования: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. / В. И. Загвязинский, Р. С. Атаханов. – Москва : Академия, 2005. – 208 с.
6. Краевский, В. В. Методология педагогики: новый этап : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / В. В. Краевский, Е. В. Бережнова. – Москва : Академия, 2006. – 400 с.
7. Мілаш, О. О. Формування дослідницької культури майбутніх учителів історії та суспільствознавства у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук, 13.00.04 / О. О. Мілаш. – Харків, 2014. – 20 с.
8. Обухов, А. С. Развитие исследовательской деятельности учащихся / А. С. Обухов. – Москва : «Прометей» МПГУ, 2006. – 224 с.
9. Романовская, И. А. Формирование исследовательской позиции будущих учителей в процессе профессионально-педагогической подготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук, 13.00.08 / И. А. Романовская. – Астрахань, 2006. – 20 с.
10. Сенча, І. А. Педагогічні умови формування дослідницької культури майбутніх менеджерів у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук, 13.00.04 / І. А. Сенча. – Одеса, 2008. – 23 с.
11. Сердюкові, Н. С. Организационно-педагогические условия формирования исследовательско-творческой культуры учителя : автореф. дис. ... канд. пед. наук, 13.00.08 / Н. С. Сердюкові. – Белгород, 2000. – 19 с.
12. Талманова, Т. М. Формирование исследовательской компетенции учителя начальных классов в системе непрерывного образования / Т. М. Талманова : автореф. дис. ... канд. пед. наук, 13.00.08. – Москва, 2003. – 17 с.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу : 3.01.2016

Дерев'яно Т. Е. Содержание исследовательской культуры учителя общеобразовательного учебного заведения.

Освещены основы содержания исследовательской культуры учителя общеобразовательного учебного заведения. Определена сущность понятия «исследовательская культура учителя», охарактеризованы основные формы, уровни, функции исследовательской культуры учителя. Установлено, что исследовательская культура учителя является подсистемой педагогической культуры, которая формируется и развивается в процессе профессионально-педагогической деятельности.

Ключевые слова: учитель, содержание, культура, исследовательская культура, исследовательская деятельность.

Derevyanko T. E. Content of teacher's research culture at school.

The basic content of teacher's research culture is defined in the article. The aim of the article is to analyze the content of teacher's research culture at school. The tasks of the article is to define the term 'teacher's research culture', to describe the main forms, levels, functions of teacher's research culture. It is pointed that teacher's research culture is considered as a means and method of person's creative self-realization in professional and pedagogical activity; it is underlined that teacher's research culture is the subsystem of teacher's pedagogical culture. The essence of teacher's research culture is characterized as well.

Key words: teacher, content, culture, research culture, research activity.